

Аляксандр Чарвякоў.

«УСЕБЕЛАРУСКІ СТАРАСТА»

Ён стаў кіраўніком рэспублікі ў 28 гадоў. Праз дзесяцігоддзе «лапцюжная Беларусь» ужо мела нацыянальны ўніверсітэт, Акадэмію навук і развітую гаспадарку

Яго лёс — цікавы, супярэчлівы і ўрэшце трагічны, мог бы стаць добрай асновай для серыяла на сюжэт з найноўшай гісторыі, якія апошні час стала модна здымаць. За свае сорак пяць ён зрабіў, як бы сёння казалі, бліскучую палітычную кар'еру, пазнаў усю слоіды і горыч улады, адстойваў сваю пазіцыю і быў вымушаны падпарадкавацца, стараўся застацца на плаве і выжыць, ледзь не трапіў пад страшную машыну рэпрэсій, але змог яе пазбегнуць, сваёй рукой пазбавіўшы сябе жыцця... Аляксандр Рыгоравіч Чарвякоў — першы кіраўнік Савецкай Беларусі. Чалавек, які рупіўся за Беларусь, для якога Беларуская рэспубліка — толькі створанае, новае дзяржаўнае ўтварэнне — не была пустым гукам ці палітычнай гульні. Для яго БССР стала, як бы сёння казалі, перспектывым праектам, на рэалізацыю якога ён траціў увесь імпэт і сілы, і які ўжо праз некалькі гадоў паспяхова спраўдзіўся.

Рэвалюцыя як лёс

Шлях Аляксандра Чарвякова на вяршыню савецкай улады можна назваць тыповым для таго часу. Паходжанне — самае што ні ёсць сялянска-пралетарскае: дзед — прыгонны ткач у пана ў Дукоры Ігуменскага павета (там, у вёсцы Дукорка на сённяшняй Пухавіччыне, у 1892 годзе і нарадзіўся будучы палітык), бацька — малодшы з братоў, не прэтэндаваў на тры дзесяціны зямлі, пакінутыя ў спадчыну на ўсіх, і падаўся ў пошуках лепшай долі ў горад. Сыну ён пастараўся даць адукацыю: Аляксандр скончыў царкоўнапрыходскую школу, а пасля гарадскога вучылішча. У сямнаццаць гадоў ён вытрымаў экзамен на званне народнага настаўніка і накіраваўся вучыць вясковых дзяцей у Трокскім павеце пад Вільняй. Там вырашыў стаць настаўнікам дыпламаваным, паступіў у Віленскі настаўніцкі інстытут і паспяхова яго скончыў. І вучыў ён дзяцей яшчэ доўгія гады, але... На дварэ быў 1915 год.

Дваццацітрохгадовага Чарвякова мабілізавалі, але, улічваючы яго адукацыю, накіравалі ў школу прапаршчыкаў. Ён яе паспяхова скончыў, служыў у розных часцях. І тут у яго біяграфія адбылася, на першы погляд, нязначная падзея, але гэта менавіта тое, лёсавызначальнае,

які Мінскага губернскага, а пасля Беларускага рэвалюцыйнага камітэта — органа, на які было ўскладзена аднаўленне савецкай улады на вызваленых тэрыторыях Беларусі. 31 ліпеня 1920 года Чарвякоў урачыста абвясчае аднаўленне дзяржаўнасці ССРБ. А 18 снежня 1920 года на II з'ездзе Саветаў Беларусі Аляксандр Рыгоравіч Чарвякоў быў абраны старшынёй ЦВК і СНК ССРБ (парламента і ўрада юрыдычна суверэннай на той час рэспублікі). Яму было 28 гадоў.

Сталін, удакладняе гісторык. Першае ўзбуйненне БССР адбылося ў 1924 годзе — тэрыторыя ў выніку першага ўзбуйнення павялічылася да 110 584 км², а насельніцтва — да 4,2 млн чалавек. Другое ўзбуйненне з далучэннем Гомельскага і Рэчыцкага павеатаў адбылося ў 1926 годзе. У старых савецкіх падручніках гэта тлумачылася неабходнасцю ўзмацніць нацыянальна-вызваленчы рух на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Але насамрэч была яшчэ адна прычына — гэта быў своеасаблівы «прыз» кіраўніцтву БССР і найперш Аляксандру Чарвякову за поспехі ў развіцці рэспублікі.

Да гэтага часу ў рэспубліцы, на тэрыторыі якой падчас пералісу 1897 года было менш як 15 працэнтаў пісьменных, ужо стварылі нацыянальны ўніверсітэт, прызваны рыхтаваць нацыянальныя навуковыя і выкладчыцкія кадры. Расплачу работу Інстытут беларускай культуры — папярэднік нацыянальнай Акадэміі навук. Паспяхова ішла барацьба з непісьменнасцю. Сядзяне сталі жыць заможна — рэалізацыя ідэі «чырвонай Даніі» (пра яе і пра яе энтузіяста Дзмітрыя Прышчэпава мы раскажам у іншай публікацыі рубрыкі) пачала даваць плён. У маі 1925-га на VII з'ездзе Саветаў БССР Чарвякоў прамовіў: «Багацін, селяцін, здабывай больш багацця, і чым больш ты будзеш багаты, тым больш багата будзе наша Савецкая рабоча-сялянская дзяржава». Актыўна ішла беларусізацыя — людзей проста выцягвалі з лапцёў, ад лучыны, даючы зразумець, што і мова іхняя — не мужыцкая, што яны самі вартыя лепшай долі.

Усё гэта (канешне, не адступаючы ад генеральнай лініі партыі) Аляксандр Чарвякоў выклаў у праграмным артыкуле «За Савецкую Беларусь» (яго публікавала «Звязда» ў 1927 годзе). І пэмкі ў

Чарвякоў прызнаваў свае дзеянні ў нацыянальнай палітыцы памылковымі, а эканамічныя захады, якія праводзіліся, — шкодніцкімі. Яшчэ праз некалькі дзён ён піша заяву ў Маскву, дзе ставіць пытанне аб немагчымасці далейшай працы і сваім адкліканні з Беларусі. Прашэнне старшыні ЦВК БССР адхіляюць: няхай, маўляў, сам і выпраўляе свае памылкі.

І працягваюць цкаваць. У 1930 годзе фабрыкуецца справа аб «Саюзе вызвалення Беларусі», у якой фігуруюць выдатныя дзеячы нацыянальнай навукі і культуры, многіх з якіх Чарвякоў у свой час запрасіў вярнуцца ў Беларусь з-за мяжы. Чарвякова абвінавачваюць ні больш ні менш як у патуранні антысавецкай дзейнасці. У пратаколе XIII з'езда КП(б)Б, які праходзіў у 1930 годзе, захаваліся з'едлівыя словы сакратара Мінскага акружка Адама Славінскага: маўляў, Чарвякоў «лепш разбіраецца ў пытаннях Беларускай сацыялістычнай грамады і «Нашай Нівы», чым у пытаннях ленынізму».

І Чарвякоў... ламаецца (ці спрабуе выжыць? — не нам судзіць). Такой ашалелай палітыкі калектывізацыі не праводзілася, пэўна, нідзе ў Саюзе. Раскулачвалі і вывозілі людзей цэлымі вёскамі (бо сяляне, дзякуючы палітыцы сярэдзіны 20-х, сталі заможнымі — спраўдзенымі кулакамі)... І ўжо наваствораныя беларускія калгасы рапартавалі аб рэкордных ураджаях, а Купала, таксама паламанай ў 30-м, захоплена пісаў «Над ракой Арэсай» ды «Вечарынку ў калгасе»...

Не дапамагло. Надышоў страшны 37-ы год, калі ўсім прыпаміналі былыя «грахі». У чэрвені распачынаецца XVI з'езд кампартыі Беларусі. Яе тагачасны кіраўнік Васіль Шаранговіч ужо мае рэзалюцыю Сталіна: «Не перашкаджаць з'езду пракаціць Чарвякова». Гэта значыць — старшынёй ЦВК яму ўжо

Аляксандр ЧАРВЯКОЎ (справа) з сялянамі.

ўцяклі ад жахаў вайны, але і тлумачыць ім, чаму так важна запаліць пажар рэвалюцыі».

Імклівы ўзлёт

Актыўнага адукаванага маладога чалавека заўважылі, і пасля кастрычніцкіх падзей, ужо ў лютым 1918 года, ён быў прызначаны на пасаду камісара па беларускіх справах пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасцяў РСФСР. Летам 1918-га быў у парадку партыйнай мабілізацыі прызначаны камісарам адной з чырвоных дывізіяў, але камісарская кар'ера не задалася: па дарозе да месца службы цяжкі пацярпеў крушэнне, і Чарвякова

Ад шасці павеатаў да «чырвонай Даніі»

Тое, якая гэта адказнасць — кіраваць краінай, пра якую яшчэ да нядаўняга часу ніхто не чуў, якія намаганні трэба прыкладзіць, каб і з краінай, і з яе кіраўніком лічыліся, Чарвякову давялося зразумець яшчэ да гэтага афіцыйнага прызначэння, увосень 1920-га, калі ў Рызе пачаліся перагаворы з Польшчай аб заключэнні міру. Беларусы туды (як было ўжо і падчас заключэння Брэсцкага міру) паклікаць не палічылі патрэбным, хоць размова мелася весціся менавіта аб падзеле беларускіх тэрыторый. І Чарвякоў накіроўваецца ў Рыгу амаць